

Anton BOZANIĆ

Prvi svjetski rat i promjene nastale na Krku tijekom i poslije rata

Doc. dr. sc. Anton BOZANIĆ
Krčka biskupija – Župa Uznesenja B. D. Marije
Prikešte 19
HR – 51 513 Omišalj
anton.bozanic@ri.t-com.hr

UDK 94(497.5)(210.7Krk)"1914/1921"
Izlaganje sa znanstvenog skupa

U ovom kraćem izlaganju želi se usmjeriti pozornost na promjene nastale na Krku tijekom i poslije Prvoga svjetskog rata. Na samom početku rata provedena je opća mobilizacija. Stotine mladića i mlađih muževa upućeno je na Istočnu bojišnicu u Galiciju i Bukovinu, a u sljedećim godinama, kad se otvorilo novo bojište oko rijeke Soče, mnogi su odlazili tamo. U posljednjoj ratnoj godini, kad su utihnule borbe na Istočnoj bojišnici, novo je odredište postao Solun, gdje su se mnogi našli u dobrovoljačkim redovima. U ratnim je operacijama na bojišnicama sudjelovalo barem tisuću Krčana, više od stotinu vojnika je poginulo, a barem dvostruko ih je ostalo s trajnim invaliditetom. Završetak rata označio je raspad Austro-Ugarske, prekrajanje granica. Iako je na Krku odmah osnovan Narodni odbor Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS), talijanske su vlasti, na temelju tajnog Londonskog ugovora, okupirale otok, zauzele općinske i mjesne urede, provodile svakojaka nasilja. Talijanska okupacija potrajala je od 1918. do 1921. godine. Vrhunac okupacijske strahovlade na Krku predstavljalo je divljanje D'Annunzijevih ardita posljednjih mjeseci talijanske uprave. Krčki biskup Antun Mahnić je interniran, a s njime i više utjecajnijih svećenika. Rapalskim ugovorom prestala je okupacija Krka, a susjedni otoci Cres i Lošinj, s okolnim manjim otocima, istrgnuti su iz matične zemlje i pripojeni Kraljevini Italiji. Krčani su se našli u zajedništvu Države Slovenaca Hrvata i Srba te nastavili život u novim prilikama.

Ključne riječi: *Prvi svjetski rat, otok Krk, politika, gospodarstvo, Galicija, Karpati, Soča, Solunski front.*

1. Uvod

Već nas cijelo stoljeće dijeli od početka Prvoga svjetskog rata 1914. – 2014., događaja koji je pokrenuo velike promjene diljem Europe. Urušio se ustaljeni način života i otvoren je put prema novom. Rat je trajao od 1914. do 1918. godine i ostavio za sobom silne posljedice. Izmijenila se karta Europe: raspala se Austro-Ugarska Monarhija i na njezinu su tlu nastale nove države. Do tada je naš narod proživio dugi niz godina u sastavu Habsburške Monarhije od koje je, između ostalog, dobrim dijelom poprimio zapadnjački način razmišljanja i ponašanja. Nastankom nove državne tvorevine – najprije Države Slovenaca, Hrvata i Srba, potom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca pod kraljevskim žezlom dinastije Karađorđevića, a zatim Kraljevine Jugoslavije – morali su se naši preci privikavati na drugačiji mentalitet i navike. Umjesto dotadašnjeg Beča, novi je centar postao Beograd.

U ovom kraćem izlaganju ne namjeravamo raspravljati općenito o Prvome svjetskom ratu, o čemu se trenutačno govori i raspravlja na više razina u domovini i svijetu, nego se želimo usredotočiti na glavne segmente Prvoga svjetskog rata, posebice na krčkom području, na zbivanja i promjene nastale na Krku tijekom ratnih godina i neposredno poslije rata, s osvrtnom i na Omišalj. Nije moguće ovdje problematiku zahvatiti cjelovito, nego se moramo zaustaviti na fragmentarnom prikazu.

Ipak, prije nego što prijedemo na stvar, valja nam se suočiti s temeljnim postavkama.

2. Čemu rasprava o događajima koje ne možemo mijenjati?

Dopustite da postavimo gotovo retorički načelno i temeljno pitanje: Čemu danas raspravljati o nekim davnim događajima koji su se zbili prije sto godina, a ne možemo ih više izmijeniti niti učiniti da postanu drugačiji nego što stvarno jesu? Ne predstavlja li to bježanje iz sadašnjosti u prošlost, možda čak zbog nesnalaženja s današnjim izazovima? Odgovor na postavljeno pitanje je kristalno jasan: Ima smisla! Riječ je o shvaćanju i razumijevanju povijesnih zbivanja koja, priznali to ili ne, utječu na nas, makar toga i nismo svjesni. Danas, s odmakom od jednog

stoljeća, možemo jasnije vidjeti i vrednovati stvari i, valjda, nešto naučiti. Budući da se najčešće događa da „pobjednici“ pišu povijest, nakon vremenskog „otreznenja“ stvari počinju izgledati malo drugačije. Prisjetimo se važnih činjenica. Poslije Prvoga svjetskog rata najviše su na oblikovanje naše povijesti utjecali oni (čitaj: Britanci i Francuzi) koji su nagovorili Italiju da uđe u rat na strani Antante, pa da će ona zauzvrat poslije rata dobiti glavninu kvarnerskih otoka, Istru i dio dalmatinske obale. Tajni Londonski ugovor, sklopljen 1915. godine između Italije i članica Antante, svjedok je zakulisnih ratnih igara. Šira je javnost doznala za postojanje Londonskog ugovora tek krajem 1917. godine. S druge pak strane, vrijeme između dva svjetska rata kratko je potrajalo, samo dvadeset godina, tako da neke stvari nisu mogle do kraja sjesti. A poslije Drugoga svjetskog rata sve je krenulo drugim putem i brzo se zaboravilo na ono prije, posebice posljedice Prvoga svjetskog rata.

3. Bitne oznake Prvoga svjetskog rata

Kako bismo mogli bolje razumjeti ratna zbivanja na lokalnom planu, valja se makar nakratko prisjetiti osnovnih činjenica vezanih uz Prvi svjetski rat.

Prvi svjetski rat označuje vojni sukob između članica Antante (Velika Britanija, Francuska i Rusija i njihovih saveznica: Italija, Sjedinjene Američke Države (SAD), Japan, Srbija, Crna Gora, Rumunjska, Grčka i dr.) i s druge strane Trojnog saveza ili Centralnih sila (Njemačka i Austro-Ugarska te njihovih saveznika: Osmansko Carstvo, Bugarska i saveznici).

U ratu je sudjelovalo 36 država, a vodio se na teritoriju 14 država. U njemu je sudjelovalo gotovo 70 milijuna ljudi, poginulo oko 10, a ranjeno oko 21 milijun ljudi. Učinjena je golema materijalna šteta. Rat se vodio pozicijski, ili rovovski, pa su većina stradalih bili vojnici.

Glavni uzrok Prvoga svjetskog rata bile su nesuglasice i sve veće napetosti između članica Antante i Centralnih sila. Istodobno je utrka u naoružanju još od 1870-ih godina pripremala teren za bojno polje. Različiti interesi država omamili su ondašnje političke elite, očito nedorasle povijesnom trenutku, da odvedu narode u katastrofu. A sto godina prije

Prvoga svjetskog rata, u vremenu neposredno poslije Napoleonovih ratova 1814./1815., u Beču je postignut dogovor europskih vevlasti o miru u Europi te je stvorena tzv. *Sveta alijansa* pa je odlučeno o razdiobi spornih područja u korist krojača svjetske pravde.

Dobro je ovdje naglasiti da se taj model „odlučivanja velikih i vodećih“ – stvoren još početkom 19. stoljeća – sačuvao sve do danas. Kada velikima stvari odgovaraju, oni se dogovore i odluče, a kad ne odgovaraju, jednostavno se oglušē i ogłase „veto“.

Dovoljno je prisjetiti se da je Staljin na zbivanja 1948. godine jednostavno odmahnuo rukom i samouvjereno izustio: „Orao ne sluša što male ptice pjevaju!“ S druge strane, čuvena „veta“ velesila od 1946. do 2008. godine dogodila su se 261 put. U najnovije vrijeme Rusija je glasom „protiv“ zaustavila rezoluciju o nezakonitosti referendumā o statusu Krima, ali u Čečeniji, gdje ima 95% Čečena, za Ruse vladaju druga pravila.

Vratimo se temi o Prvome svjetskom ratu. Svaka je od zemalja sudionica krenula u rat iz vlastitih interesa. Njemačka – da bi od svojih suparnika preotela kolonije i područja utjecaja te ostvarila svjetsku prevlast. Austro-Ugarska – da bi učvrstila prevlast u srednjoj Europi, na Balkanu, na Jadranskom i Egejskom moru. Glavni ciljevi Velike Britanije bili su očuvanje vlastitoga kolonijalnog imperija i slabljenje Njemačke kao glavnog i opasnog suparnika. Francuska je željela učvrstiti kolonijalno carstvo, oslabiti Njemačku i povratiti teritorije Alsace i Lorenu koje joj je Njemačka oduzela u ratu 1870./1871. godine. Carska se Rusija borila za utjecaj na Balkanu i u Osmanskom Carstvu, za Galiciju i Bukovinu, a s druge strane za Dardanele, tj. za izlaz na Sredozemno more. Talijani su bacali oko na Južni Tirol, Slovensko primorje, Istru, kvarnerske otoke, dio Dalmacije, zatim Albaniju te kolonije u Africi.

Kao povod Prvome svjetskom ratu poslužio je Sarajevski atentat 28. lipnja 1914., kad je ubijen austrougarski prijestolonasljednik, nadvojvoda Franjo Ferdinand i supruga Sofija. Ipak, atentat je bio povod, a ne razlog. Povjesničari se danas slažu kako taj čin, koliko god bio izazovan, nije bio razlog za rat tolikih razmjera. Naime, tek je dvadesetak dana poslije atentata, kad je Njemačka uvjerila Franju Josipa u opravdanost rata, srpskoj vladi 23. srpnja upućen ultimatum. Zapravo, ovdje vidimo da je

netko tko je u ono doba mogao sebe smatrati gospodarom situacije, a valjda i života ljudi – ondašnji umišljeni vlastodršci – pokrenuo svjetski ratoborni kogač a da ni sami nisu bili svjesni posljedica. A kad je Austro-Ugarska navijestila rat Srbiji, krenula je odmah lančana reakcija i uvučeno je u rat osam zemalja: Rusija, Francuska, Velika Britanija, Belgija, Srbija, Crna Gora s jedne strane te Njemačka i Austro-Ugarska s druge strane. A do kraja rata broj je povećan na 36 zemalja.

U početku rata uspostavljena su tri bojišta: *Zapadno*, na kojem su se borbe vodile između njemačke vojske s jedne strane i francuske, belgijske i britanske vojske s druge strane; *Istočno*, ruska vojska s jedne, a s druge strane austrougarska i njemačka, i *Balkansko* bojište na kojem su ratovala austrougarske, srpske i crnogorske snage. U daljnjim operacijama stvorila su se i druga bojišta, a za nas posebno važno *Talijansko*, ono na Soči kod Piave i pretkraj rata u Solunu. U pokušaju zauzimanja područja oko Gorice Talijani nisu imali puno sreće. Krajem 1917. godine u bitki kod Kabarida pretrpjeli su teške gubitke (500.000 mrtvih) i zaustavili se na desnoj obali Piave. Sredinom lipnja 1918. bila je posljednja austrougarska ofenziva na Talijanskom bojištu, a tek 27. X. Talijani su probili obrambenu crtu na Talijanskoj bojišnici i krenuli prema Venetu.

Ratne operacije počele su na Zapadnom bojištu, ne na Balkanskom, i to upadom njemačkih trupa na Luxemburg, napadom na Belgiju i prodorom prema francusko-belgijskoj granici. Na Balkanskom bojištu, tj. u Srbiji vojne su se akcije zbivale nešto kasnije (Cerska bitka 11./12. VIII., zatim na Drini u rujnu; srpske snage prodrle su u Srijem, ali prodor je odbijen, a kad je Austro-Ugarska tijekom 1915. pokrenula jaču ofenzivu, srpska se vojska morala povući na solunsko područje jer je Bugarska stala na stranu Centralnih sila). Sve do posljednjih ratnih mjeseci ovdje nije bilo jačih bitaka. Tek su polovicom rujna 1918. sile Antante, uz brojne dobrovoljce, probile Solunsku bojišnicu pa je zatim srpska vojska mogla marširati prema zapadnim krajevima. Došla je u Sarajevo, stigla u Zagreb, očito ne iz hira, nego iz interesa. Ovo je najbolji pokazatelj poratnog tumačenja zbivanja.

Na samom početku rata Italija se proglasila neutralnom, zahtijevajući kao cijenu Južni Tirol, Istru, dio Primorja, otoka i dalmatinske obale. Istodobno je Italija povelala tajne pregovore s Antantom o stupanju u rat

na njihovu stranu. Londonskim ugovorom od 26. travnja 1915. Velika Britanija, Francuska i Rusija udovoljili su njezini zahtjevima, tj. da poslije rata dobije susjedne terene koje je zatražila. Prisjetimo se da je Antanta na sličan način trgovala tuđim teritorijem i s Rumunjskom i Grčkom uz uvjet da stanu na njihovu stranu.

SAD je ušao u rat na stranu Antante početkom 1917., a iste je godine Listopadskom revolucijom Rusija istupila iz rata, dok su Centralne sile početkom 1918. sklopile s Rusijom primirje.

Raspad starih carstava: Nakon poraza na Balkanskom bojištu, a potom i na Talijanskom, Austro-Ugarska je prestala postojati. Dana 11. studenoga 1918. austrougarski kralj i car Karlo I. je abdicirao te je uslijedio raspad Austro-Ugarske. Potpisana je bezuvjetna kapitulacija Njemačke. Dana 12. XI. proglašena je austrijska republika, 13. XI. Mađari potpisuju primirje s Antantom, a uskoro je proglašena i republika.

Rezultati rata: Milijuni mrtvih, još više ranjenih, silna razaranja. Nakon što su se zaraćene države u ratu od 1914. do 1918. ekonomski sasvim iscrpile, pogođene glađu i nedisciplinom u vojsci rat je okončan. U ratu su okončana četiri velika carstva: Njemačko, Austro-Ugarsko, Rusko i Osmansko. Na ruševinama Austro-Ugarske osnovan je lanac manjih, vojno nejakih država: Poljska, Čehoslovačka, Rumunjska i Jugoslavija.

Kako su se pobjednici ponijeli poslije rata? Francuska i Belgija zauzele su neokupirani dio Njemačke u Ruhru. Japan je u rujnu 1931. počeo okupaciju Kine, Mandžurije, a Italija 1935. Etiopije. Ojačana Njemačka je 1938. prigrabila Austriju i raskomadala Čehoslovačku, a SSSR je 1939. zaposjeo istočne dijelove Poljske.

Novoosnovana Liga naroda morala je onemogućiti daljnje ratove. Međutim, prošlo je samo 20 godina i buknuo je novi rat koji je nastavio rješavati ono što je započeo Prvi svjetski rat.

4. Politički i gospodarski život na Krku u predratno vrijeme

Valja se prisjetiti da je hrvatski narod u Habsburškoj Monarhiji – koja je od 1867. godine imala dva dijela: jedan pod bečkom, a drugi pod ugarskom upravom - bio podijeljen u dvojnoj monarhiji između Beča i Pešte. Otok Krk, zajedno s Cresom, Lošinjem i okolnim manjim otocima,

pripadao je austrijskoj Pokrajini Istri, koja je imala svoj centar, odnosno Carsko kraljevsko namjesništvo u Trstu i Pokrajinski sabor u Poreču, a cijela je Pokrajina Istra bila pod neposrednom upravom Beča, a nikada pod upravom Pešte. Zato nas ne začuđuje činjenica što su naši narodni poslanici u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća bili veoma aktivno uključeni u radu Pokrajinskog sabora u Poreču; da je predstavnik istarskog područja u Carevinskom vijeću, naš dr. Dinko Vitezić, u Beču zastupao prava svoga naroda i posredovao u rješavanju mnogih infrastrukturnih problema na Krku – od gradnje pristaništa, podizanja lukobrana i uspostava brodskih veza do izgradnje vodovoda; da su naši školovani ljudi odlazili na službu u Trst, a nadobudni mladi na studij u Beč; da je krčki biskup dr. Antun Mahnić pokrenuo gradnju đlačkog konvikta u centru Istre u Pazinu i da je list *Pučki prijatelj* iz Krka jednostavno prešao u Pazin; da je prvi urednik lista *Naša sloga* u Trstu bio svećenik iz Punta Anton Karabaić; da su mladići i muževi tražili posao u pulskom vojnom arsenalu i sl. U tijeku Hrvatskog narodnog preporoda u Istri u drugoj polovici 19. stoljeća, kao i u probuđenom parlamentarnom životu, mnogim Krčanima, posebice odvjetnicima i svećenicima, pripada veoma istaknuta uloga. Dovoljno se prisjetiti imena kao što su dr. Dinko Vitezić, Anton Karabaić, braća dr. Matko i dr. Dinko Trinajstić, dr. Antun Antončić, dr. Franjo Volarić, Franjo Feretić, Anton Andrijić i mnogi drugi. U borbi za očuvanje glagoljice, koja se na istarskom području silno razbuktala, najglasniji je bio dr. Franjo Volarić. Krk je sve do završetka Prvoga svjetskog rata dijelio sudbinu ondašnje Istre i austrijskog dijela Monarhije.

Prije Prvoga svjetskog rata zaživjele su na Krku kreditne zadruge tzv. *posujilnice* i konzumni magazini, koji su u mnogočemu pomogli domaćem stanovništvu, poljodjelcima i pastirima. Nadalje, dva su krčka parobrodarska društva nastala na Krku prije početka rata: jedno sa sjedištem u Šilu (1905.) i drugo sa sjedištem u Puntu (1908.). Rat je prekinuo njihovo djelovanje i postojanje te nikad više na Krku nije bilo sličnih udruženja. Plovila puntarskog društva nadživjela su društvene sustave i plovila sve do 1964. godine, kad su parobrodi starog *Austro-hrvatskoga parobrodarskog društva* Frankopan, Kvarner i Slavija, a sada s novim imenima: Krk, Cres i Rovinj, završili svoju morsku putanju i nestali u rezalištima splitskoga škvera.

Od početka 20. stoljeća, negdje i prije, u priobalnim krčkim mjestima bilježimo početke turističke djelatnosti. Osnivaju se društva za po-
ljepšavanje mjesta. Niču prvi ugostiteljski objekti.

Od kraja 19., a posebice početkom 20. stoljeća na Krku je preuzelo maha iseljavanje, ponajviše u SAD. Od otočnih su mjesta u iseljavanju prednjačili Omišalj, zatim Dubašnica, šire područje Dobrinja, Punat i ostala mjesta. Već prije 1900. godine u New Yorku je osnovano omišaljsko najstarije iseljeničko Društvo sv. Nikole, a 1900. otočno istoimeno društvo. Pronalazimo zapise kako je omišaljski župnik dr. Anton Franki u to doba organizirao večernju školu, odnosno tečajeve engleskog jezika za nadobudne mladiće. Najviše je ljudi iselilo 1907./1908. i 1912./1913. godine. Na brodu Carpathija, s matičnom riječkom lukom, koji je spašavao stradalnike s Titanica bio je i mornar iz Omišlja Anton Kumbatović. Prvi svjetski rat trenutačno je onemogućio iseljavanje, ali ono se poslije rata, nažalost, još intenziviralo.

5. Na bojištima u Galiciji, Karpatima, poslije na Soči i na Solunskom frontu

Na samom početku Prvoga svjetskog rata austrougarska je vlast provela opću mobilizaciju. U rat su unovačeni muškarci određenih godišta, čak do pedeset godina starosti. S cijelog otoka Krka na daleka ratišta krenulo je, pretpostavlja se, oko tisuću ljudi, a do kraja rata broj se popeo na nekoliko tisuća. Imamo zabilješku, potkrijepljenu fotografijom, da je iz jedne obitelji u Vrbniku – a obitelji su u ono doba bile s mnogo djece – bilo na ratištu jedanaest mladića i muževa; šest u kopненоj vojsci, a pet u mornarici. U mobiliziranju nije bilo iznimaka. A tijekom sljedećih godina popunjavalo se borbene odrede novim regrutima pa su najmlađi, rođeni 1900. godine, bili unovačeni posljednje godine rata. Za razliku od Drugoga svjetskog rata kad se ratovalo posvuda, u Prvom svjetskom ratu borbe su se vodile samo na bojišnicama ili frontovima. Glavno odredište Krčana bilo je Istočno bojište: Galicija, Bukovina, Karpati. Ondje su se borili na strani Austro-Ugarske protiv ruskih snaga. Tijekom rata pozicije su se mijenjale; bilo je napredovanja i uzmaca jednih i drugih; zadržavanja, jurišnih prepada i gubljenja pozicija, a više-manje do kraja

rata položaji se nisu bitno promijenili. Mnogi su se predali ili pali u zarobljeništvo pa su se vratili kad se već zaboravilo na rat. Dezertera nije nedostajalo. Boravak vojnika na prvim linijama po rovovima bio je dugotrajan i iscrpljujući. Izložili su svoje živote za interese Centralnih sila a da im nije bilo jasno za koga ili za što ginu i gube zdravlje. Za sada ne raspolažemo preciznim podacima o broju Krčana na Istočnom bojištu, a ni na drugim odredištima.

Nadalje, jednostranim i neočekivanim prekidom ugovora s Austro-Ugarskom i ulaskom Italije u rat na stranu Antante sredinom 1915. godine otvorila se nova Talijanska bojišnica na Soči. Zapovjednik austrougarskih snaga koje su se na ovom prostoru borile protiv Talijana bio je general Svetozar pl. Borojević, rodom iz Hrvatske Kostajnice. Od trenutka otvaranja Talijanska bojišnica postala je drugo odredište mobiliziranih Krčana. Do kraja rata na Soči vodilo se dvanaest bitaka. Iznimno je bila surova bitka za Caporetto kod Kobarida. Prikupljeni podaci pokazuju da je najviše Dalmatinaca u Prvome svjetskom ratu stradalo upravo na Soči. O Krčanima nemamo prikupljene podatke, ali znamo da ih je znatan broj stradao baš u borbi s talijanskim četama. Mnogi su postali invalidi. Za tuđe oprečne interese borili su se često brat protiv brata. Bitka se ovdje također vodila u rovovima. Pri kraju rata, poslije Listopadske revolucije 1917. godine, kad je Rusija sporazumno okončala ratovanje, praktički je nestalo Istočno bojište pa su mnogi Krčani odlazili na Solunski front, mahom kao dobrovoljci.

Malo se u to vrijeme znalo o životu mobiliziranih na dalekim borbenim položajima, a pristigli telegrami uglavnom su prenosili žalosne vijesti o stradalima. Boravak na bojišnicama trajao je više godina pa se za mnoge sve do završetka rata nije znalo jesu li živi ili su stradali.

Treba spomenuti da je znatan broj Krčana bio na ratnom rasporedu u mornarici, posebice u Puli i Boki kotorskoj. Kad je krajem rata izbila pobuna mornara u Boki kotorskoj, bilo je među njima Krčana, od kojih su neki odslužili višegodišnju zatvorsku kaznu. U pamćenju starijih ljudi spominje se da su neki proveli punih osam godina u mornarici.

6. Život na bojištima

Boravak na bojištima, posebice u Galiciji, Bukovini i Karpatima, bio je izuzetno težak, nekada gotovo nepodnošljiv. Niske temperature u zimskim mjesecima dodatno su otežavale život. Vojnici su znali provoditi više mjeseci u rovovima u nenasnim uvjetima. Rovovi su znali biti vlažni pa su vojnicima noge stradavale. Da bi promijenili položaj, odredi bi krenuli *na juriš* u borbu sabljama. Mnogi su bili zarobljeni, a pojedini su se vodovi jednostavno predavali Rusima jer nisu vidjeli nikakve svrhe u ratovanju. Dospijevali su u radne logore i bavili se poljoprivredom. U ruskim su selima pojedinci stekli razne vještine, poput pletenja košara i slično. Sudionici rata znali su pričati kako su Kozaci na ruskoj strani bili veoma okrutni. Poslije bitke obilazili su konjima protivničku stranu bojišnice i nemilosrdno obračunavali sa svakim koga bi zatekli živa. Jedan sudionik se, prema pričanju, sakrio među mrtve vojnike i od pretrpljenog straha trenutačno posijedio. Dugogodišnji boravak u otežanim prilikama ostavio je na mnogima dugotrajne posljedice. Rovovi na području oko Soče i Piave nisu bili vlažni kao u Galiciji i Karpatima, ali u njima su se skupljali glodavci koji su vojnicima stvarali brojne neprilike.

A povrh svih ratnih nevolja povijesno sjećanje bilježi nezapamćenu glad 1917. godine, kad su stradanja i boravak muževa na bojištima osiromašili ljude, a duga suša i naposljetku tuča upropastili su ljetinu. Tadašnje kreditne zadruge tzv. *posujilnice* u otočnim mjestima mnogo su pomogle ljudima. Da ne bude samo jedna nesreća, ukupnim se nedaćama krajem rata 1918. godine pridružila tzv. *španjolska gripa* ili *španjola*, pandemija gripe koja po smrtnosti spada u jednu od najvećih katastrofa u povijesti čovječanstva i može se mjeriti s epidemijom kuge u 16. stoljeću.

7. Završetak Prvoga svjetskog rata i stradali Krčani

Rat je konačno završio u listopadu 1918. godine. Vojnici su se vratili svojim kućama, ali nažalost ne svi, jer su mnogi ostavili svoje kosti na bojištima. Bilo je i dosta ratnih invalida. Neki se od posljedica rata više nisu oporavili. Čini se da poratno vrijeme nije marilo za sudionike rata.

Samo su pripadnici Solunske bojišnice, mahom dobrovoljci u završnim ratnim operacijama, imali određene privilegije.

Nažalost, nemamo podataka o broju stradalih Krčana u Prvome svjetskom ratu. Prema onome što se općenito zna može se ustvrditi da je barem 120 Krčana poginulo, a možda i znatno više. Za sada navodim podatke do kojih sam došao mahom pretraživanjem župnih matičnih knjiga i kronika. Iz Baške je poginulo barem 15 ljudi, iz Punta 26, iz Kornica 23 i tri nestala, iz Vrha 12, iz dobrinjskog područja stradalo je 15 ljudi, iz Vrbnika oko 10, iz Omišlja 4-5, iz Dubašnice 5 ljudi. Bilo bi svakako dobro i korisno ovo istražiti i prikupiti podatke iz više izvora za cijeli otok Krk. Daleko veći broj odnosio se na trajne invalide Prvoga svjetskog rata, od kojih su mnogi imali trajno narušeno zdravlje, fizičko ili psihičko, ostali prikovani uz krevet i postupno umrli. Španjolska je groznica 1918. i 1919. godine ugasila živote većinom mlađih ljudi. Župna kronika bilježi da je u Vrhu u Prvome svjetskom ratu stradalo 12 vojnika, a od poratne groznice 16 ljudi.

Radost života u mirnodopsko doba bila je kratkotrajna, a naš je otok čekalo novo iskušenje. Italija je svoj ratni manevar prema savezništvu sa silama Antante skupo naplatila okupacijom dijela priobalja i otoka Krka.

8. Poslijeratne neprilike

Prisjetimo se. Još prije kapitulacije Austro-Ugarske unutar umiruće Monarhije u Zagrebu je osnovano *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba* (SHS). Po nalogu *Narodnog vijeća* osnivana su vijeća u kotarskim i općinskim središtima. Tako je u Krku 30. listopada 1918. osnovano *Kotarsko narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba* (SHS). Predsjednik je bio dugogodišnji zastupnik otoka u Poreču, puntarski župnik Antun Andrijičić; tajnik mons. Mate Polonijo, kancelar Biskupskog ordinarijata; odbornik odvjetnik Antun Antončić iz Omišlja, nastanjen u Krku, a najuži suradnik agilni svećenik Antun Pilepić, koji je pisao i prevodio predstavke na razne jezike. Odmah se krenulo u osnivanje općinskih vijeća, no sve je to bilo kratkog daha. Na pomolu su bili učinci podmuklog Londonskog ugovora i skrivene namjere talijanskih vlasti. Iz Pule su već 15. stude-

noga 1918. doplovili talijanski ratni brodovi, iskricali vojnike, zaposjeli urede u Krku i općinska sjedišta, izvjesili talijanske zastave, povezani s domaćim talijanašima izvikivali su parole i slično. Započelo je razdoblje prve talijanske okupacije koje će potrajati do 24. travnja 1921. godine. Posebice je u gradu Krku nametnuta vlast provodila represivne mjere, mijenjala imena ulica, ispisivala neprimjerene parole. Najviše su se na udaru našli svećenici i nacionalno svjesne osobe. U internaciju i zatvor dospjeli su, uz biskupa Antuna Mahnića, utjecajni svećenici: Mate Polonijo, Antun Pilepić, Josip Palčić, Mate Milovčić i mnogi drugi. Raznoliko i bogato pastoralno djelovanje krčkoga biskupa Antuna Mahnića sa socijalnim programima zadrugarstva, Staroslavenskom akademijom i izdavački rad okljaštio je Prvi svjetski rat. Talijanski su arditi uništili biskupijsku tiskaru Kuryktu. Odvažno zauzimanje za prava hrvatskog naroda u vrijeme talijanske okupacije pribavilo je krčkom biskupu Mahniću jedanaestomjesečno zatočeništvo u Italiji i ozbiljno narušilo tjelesno zdravlje. Smrt biskupa Mahnića vremenski se podudara sa završetkom Prvoga svjetskog rata i označava prekid jednog razdoblja. Odmah poslije rata dio teritorija Krčke biskupije (otoci Cres i Lošinj s okolnim manjim otocima) istrgnut je iz matične zemlje i biskupijskog sastava te priključen Kraljevini Italiji i Zadarskoj nadbiskupiji. Većina hrvatski svjesnih krčkih svećenika, ukupno dvadesetak, protjerana je tada s cresko-lošinjskog otčja.

Vrhunac okupacijskog terora na Krku označilo je tromjesečno divljanje sumanutoga pustolova i pjesnika Gabriela D'Annunzija i njemu poslušnih ardita. Baščani se iz tog vremena sjećaju krvavog Božića 1920. godine. Početkom sljedeće, 1921. godine, nakon sklopljenog Rapalskog ugovora između Države Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije, arditi su konačno otišli, talijanska okupacija je prestala i moglo se nastaviti mirnije živjeti u novim prilikama.

Na temelju tog istog Rapalskoga ugovora Krk se oslobodio okupacijskih snaga, ali susjedni otoci Cres i Lošinj s okolnim manjim otocima istrgnuti su iz matične zemlje i priključeni Kraljevini Italiji.

LITERATURA

BOLONIĆ, Mihovil – ŽIC-ROKOV, Ivan, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (Analecta Croatica Christiana, sv. IX.), 1977., II. izdanje – Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Biskupski ordinarijat Krk, 2002.

BOZANIĆ, Anton, *Biskup Mahnić – pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb – Krk: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 22. Posebno izdanje, sv. 16.) i Kršćanska sadašnjost - Zagreb (Analecta Croatica Christiana, sv. 26, Biblioteke Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost“), 1991.

BOZANIĆ, Anton, *Hrvatsko iseljeničtvo u Sjedinjenim Američkim Državama i Krčani u New Yorku*, Krk – New York: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 34. Posebno izdanje, sv. 28) i Krčki klubovi u New Yorku: „Dubašnica“ Social Club of America, Women’s Club of otok Krk i Klub „Otok Krk“, 1996.

BOZANIĆ, Anton, *Omišalj – drevna župa i iseljenici u New Yorku*, Omišalj: Općina Omišalj (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2010.

BOZANIĆ, Anton, *Vrbnik – povijesne mijene i drevna župa*, Vrbnik: Općina Vrbnik (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2011.

BOZANIĆ, Anton, *Svećenici i župe na području Krčke biskupije od 1900. godine do danas*, Krk: Biskupija Krk (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2012.

BOZANIĆ, Anton, *Dobrinj i dobrinjsko područje – povijesni hod i drevna župa*, Dobrinj: Općina Dobrinj (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2013.

BOZANIĆ, Anton, *Dubašnica – povijesne mijene, drevna župa i iseljenici u New Yorku*, Malinska: Općina Malinska-Dubašnica (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2014.

BOZANIĆ, Anton, *Grad Krk – upravno, crkveno, kulturno i gospodarsko središte otoka Krka*, Krk: Grad Krk (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2016.

BOZANIĆ, Anton, *Punat – povijesni hod, župa i iseljenici*, Punat: Općina Punat (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2016.

BOZANIĆ, Anton, *Baška i bašćansko područje – povijesni hod i drevna župa*, Baška: Općina Baška (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2017.

BOZANIĆ, Anton, *Omišalj i omišaljsko područje – povijesni hod, župa, Njivice i iseljenici*, (drugo prošireno i dopunjeno izdanje), Omišalj: Općina Omišalj (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2017.

BOZANIĆ, Anton, *Naselja oko grada Krka – zapadni dio otoka, Vrh i Kornić*, Krk: Grad Krk (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2018.

BOZANIĆ, Anton, *Dobrinj i dobrinjsko područje – povijesni hod i drevna župa*, (drugo dopunjeno izdanje), Dobrinj: Općina Dobrinj (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2018.

BOZANIĆ, Anton, *Miholjice i Sveti Vid. Od najstarijih vremena do danas*, Malinska: Općina Malinska-Dubašnica (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2019.

BOZANIĆ, Anton, *Omišalj i Njivice – povijesni hod, župe i iseljenici*, (treće nadopunjeno izdanje), Omišalj: Općina Omišalj (izvršni nakladnik Glosa d. o. o. Rijeka), 2020.

BOZANIĆ, Anton – GALOVIĆ, Tomislav – ŽIC, Igor, *Krčka kulturna baština*, Rijeka: Glosa, 2018.

Anton BOZANIĆ

The First World War and the ensuing changes on the island of Krk during and after the war

Summary

The intention of this brief paper is to focus attention on the changes that occurred on the island of Krk during and after the First World War. General conscription was conducted at the very beginning of the war. Hundreds of youths and young men were deployed to the Eastern Front in Galicia and Bukovina, and over the subsequent years, when a new front was opened on the Isonzo River, many were sent there as well. In the war's last year, when hostilities on the Eastern Front began to die down, Salonica (Thessaloniki) became the new destination. Many joined the volunteer ranks there. At least one thousand Krk natives participated in combat operations on these fronts; over one hundred of these soldiers were slain, and not less than double that number were permanently disabled. The end of the war saw the collapse of the Austro-Hungarian state and the redrawing of borders. Even though a national committee for the State of Slovenes, Croats and Serbs was immediately established on Krk, the Italian authorities, pursuant to the Treaty of London, occupied the island, seized the municipal and local offices and perpetrated all manner of violence. The Italian occupation lasted from 1918 to 1921. The peak of the occupiers' terror on Krk was carried out by D'Annunzio's *arditi* during the last months of Italian rule. Krk Bishop Antun Mahnić was interned, together with many other influential clergymen. The occupation of Krk ceased after the signing of the Treaty of Rapallo, while the neighbouring islands of Cres and Lošinj, with the surrounding smaller islets, were torn from their mother country and annexed to the Kingdom of Italy. The residents of Krk joined the community in the State of Slovenes, Croats and Serbs and continued their lives under new circumstances.

Key words: First World War, island of Krk, politics, economy, Galicia, Carpathians, Isonzo, Salonica Front.